

Evaluation and Positioning of Islamic Particularist and Holistic Research Methods; Target Audience: Researchers and Practitioners in the Fields of Arts, Architecture, and Urban Planning

Abdolhamid Noghrekar*

Department of Architecture, Iran University of Science and Technology, Tehran, Iran.

Salman Noghrekar

Department of Architecture, Shahid Rajaee Teacher Training University, Tehran, Iran.

Received: 2024/10/30

Accepted: 2024/12/24

Abstract

A suitable and effective research methodology is a primary guide for humankind in understanding and uncovering the nature of existence, the truths of “the world and humanity,” and their interconnections, ultimately facilitating humanity’s journey toward higher purpose and ensuring their lasting well-being and eternity. Unfortunately, in recent centuries, Western culture, having distanced itself from “divine doctrines” and adopting a strictly materialistic approach to “the world and humanity” that views human beings through an animalistic lens, has established a “particularist” research method—rooted in “sensory, empirical, instinctual, and statistical” approaches—within educational and research institutions globally. This methodology excels in identifying the “material and formal” causes of natural phenomena, enabling the Industrial Revolution and fostering “power and wealth” for Western countries, often at the cost of “exploitation, colonization, and enslavement of other nations.” However, these advancements have simultaneously led to “alienation and dehumanization of people worldwide,” creating environmental crises, class conflicts, depression, hopelessness, and rising suicide rates, among other issues. In contrast, the Almighty, through the mission of all His prophets, has highlighted the unique “rational and spiritual” attributes of humans that distinguish them from animals. By providing infallible sources and foundations—namely, the “Quran and the traditions of the infallible”—He has introduced a research approach that emphasizes the “holistic and all-encompassing Islamic” methodology, which is primarily oriented toward explaining humanity’s “elevated and eternal journey” and the achievement of a virtuous life. This article evaluates, compares, and contextualizes the above two methods by employing “logical reasoning and interpretive” techniques based on the infallible Islamic sources of the “Quran and authentic traditions.” Reforming research methodology courses in universities is a critical and essential step toward the Islamization of universities, aligning with the Supreme Leader’s strategic vision of “establishing a new Islamic civilization with an Islamic-Iranian identity” and avoiding the “translation and imitation” of Western culture, which is incomplete, deviant, anti-humanistic, and counter-evolutionary.

Keywords:

Western particularist research method,
Islamic holistic research method,
Quran and traditions of the infallibles,
Human alienation,
Evolutionary journey of humanity.

© 2024 by the authors. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license .

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Citation: Noghrekar A, Noghrekar S. (2024). Evaluation and Positioning of Islamic Particularist and Holistic Research Methods; Target Audience: Researchers and Practitioners in the Fields of Arts, Architecture, and Urban Planning. *Journal of Researches in Islamic Architecture*, 12 (4): 126-141.

[doi 10.61186/jria.12.4.7](https://doi.org/10.61186/jria.12.4.7)

* **Corresponding Author:** a_noghrekar@iust.ac.ir

ارزیابی و جایگاه روش‌های تحقیق جزءنگر و جامع‌نگر اسلامی مخاطبین خاص: محققین و هنرمندان رشته‌های هنری و معماری و شهرسازی

عبدالحمید نقره کار*

دانشیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران.

سلمان نقره کار

استادیار، گروه معماری، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه تربیت دبیر شهیدرجایی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۸/۰۹ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۱۰/۰۴

چکیده

روش تحقیق مناسب و مطلوب مهم‌ترین عامل هدایت انسان‌ها به ادراک و کشف عالم وجود، حقایق عالم و آدم، ارتباط آن‌ها و زمینه‌ساز سیر و ضرورت متعالی انسان‌ها و ضامن سعادت و جاودانگی آن‌هاست. متأسفانه در قرون اخیر، فرهنگ غربی با جدایی از مکاتب الهی و رویکرد صرفاً مادی به عالم و آدم و حیوان‌پنداری انسان‌ها، روش تحقیق جزءنگر، یعنی حسی، تجربی، غریزی و آماری را در مراکز آموزشی و پژوهشی جهان حاکم نموده است. این روش در شناخت علل مادی و صورتی پدیده‌ها در عالم طبیعت موفق است. به همین دلیل نیز توفیق انقلاب صنعتی و تولید قدرت و ثروت را برای کشورهای غربی به‌قیمت غارت و استعمار و برده‌داری سایر کشورها ایجاد نمود، البته با گسترش از خودبیگانگی و مسخ مردم جهان و ایجاد بحران محیط زیست، تضاد طبقاتی غنی و فقیر، افسردگی، یأس و افزایش خودکشی و غیره. در نقطه مقابل، خداوند متعال با ارسال همه پیامبران الهی به امتیاز خاص عقلانی و روحانی انسان‌ها نسبت به حیوانات تأکید و با ارائه منابع و مبانی خطاناپذیر، یعنی قرآن و سنت معصومین، روشی را در تحقیق ارائه نموده‌اند که به‌خصوص متضمن تبیین سیر و ضرورت متعالی و جاودانه انسان‌ها و حیات طیبه آن‌هاست و به آن روش تحقیق کل‌نگر و همه‌جانبه‌نگر اسلامی می‌گوییم. در این مقاله ضمن ارزیابی و مقایسه و تبیین جایگاه دو روش فوق، از طریق روش‌های استدلال منطقی و تفسیری مبتنی بر منابع خطاناپذیر اسلامی، یعنی قرآن و احادیث معتبر، مبانی خودمان را اثبات می‌نماییم. اصلاح دروس روش تحقیق در دانشگاه‌ها از مقدمات اصلی و ضروری برای اسلامی کردن دانشگاه‌ها و تحقق راهبرد مقام معظم رهبری در ایجاد تمدن نوین اسلامی با هویت اسلامی-ایرانی و پرهیز از رویکرد ترجمه و تقلید از فرهنگ ناقص، منحرف، ضدانسانی و ضدتکاملی غربی است.

واژگان کلیدی: روش تحقیق جزءنگر غربی، روش تحقیق کل‌نگر اسلامی، قرآن و احادیث معصومین، از خودبیگانگی انسان‌ها، سیر و ضرورت تکاملی انسان‌ها

ارجاع به مقاله: نقره کار عبدالحمید، نقره کار سلمان. ارزیابی و جایگاه روش‌های تحقیق جزءنگر و جامع‌نگر اسلامی؛ مخاطبین خاص: محققین و هنرمندان رشته‌های

هنری، معماری و شهرسازی، پژوهش‌های معماری اسلامی، ۱۲(۴): ۱۲۶-۱۴۱. doi: 10.61186/jria.12.4.7

* نویسنده مسئول a_noghrekar@iust.ac.ir

۱. مقدمه

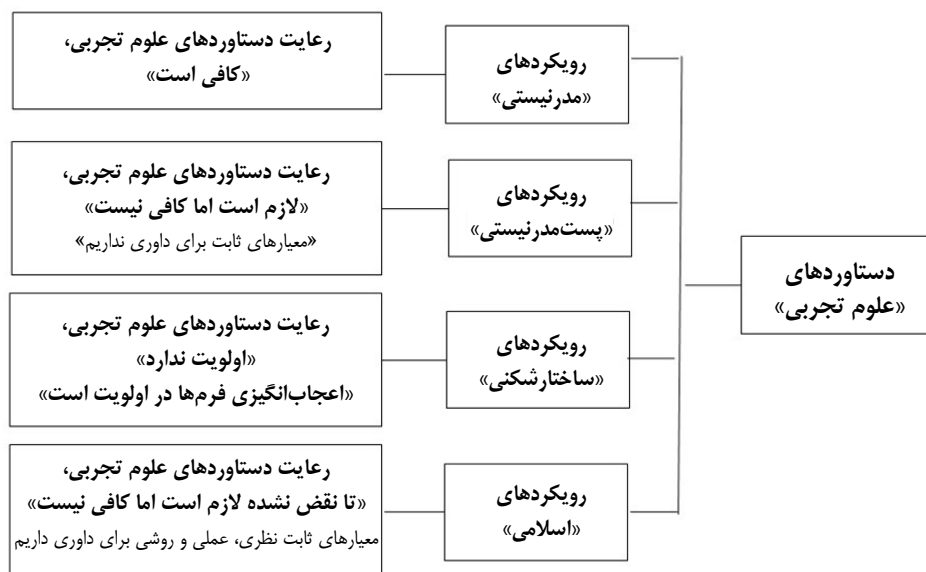
فرهنگ معاصر غربی تحت تأثیر نظریات امثال داروین و مجموع حس‌گرایان (پوزیتیویست‌ها) و با محروم نمودن خودشان از وحی بدون نقص و بدون تحریف در منابع اسلامی، در مباحث علوم انسانی و میان‌دانشی نظیر خلق آثار هنری و معماری و شهرسازی دچار اوج شکاکیت و نسبی‌گرایی شده است. نتایج این رویکرد فرهنگی به حیوان‌پنداری انسان و در عمل به اصالت قانون جنگل و نظریات ضدانسانی و ضداخلاقی (ماکیاولیسم) و ایجاد حکومت‌های استکباری، نظام‌های سرمایه‌داری و سرمایه‌پرستی، هواپرستی لیبرالیستی و در مجموع به مسخ و ازخودبیگانگی انسان‌ها و جاهلیت مدرن و ایجاد بحران‌های محیط زیستی، اقتصادی، فرهنگی و معنوی در جهان معاصر ختم شده است و همواره می‌شود. این انحراف عظیم انسانی و اجتماعی و تاریخی در فرهنگ غربی منبعث از منابع، ابزار، روش‌ها و الگوهای است که در روش تحقیق جزءنگر در تبیین عالم و آدم صورت گرفته است. متأسفانه این روش ناقص و منحرف را در همه عالم و از جمله در کشورهای اسلامی و در مراکز آموزشی و پژوهشی آن‌ها مسلط نموده‌اند. بسیاری از اساتید نیز خودآگاه یا ناخودآگاه در گرداب این روش سرگردان‌اند و متأسفانه دانشجویان را نیز گمراه می‌نمایند. پیام‌آوران الهی و فرهنگ بدون نقص و تحریف‌نشده اسلامی با منابع و مبانی خطاناپذیر خودش همواره راه‌حلی‌هایی ارائه کرده‌اند و می‌توانند نتایج تحقیق را به‌خصوص در حوزه علوم انسانی و مباحث میان‌دانشی (نظیر خلق آثار هنری و معماری و شهرسازی) تضمین نمایند. در این مقاله تلاش کرده‌ایم این منابع و مبانی را مطرح و راهکار مناسبی

از منظر اسلامی با عنوان «روش تحقیق کل‌نگر اسلامی» ارائه نماییم. مهم‌ترین هدف در این تحقیق اولاً بیان این حقیقت است که معماران متعهدند عالم و آدم را آن‌گونه که هستند و می‌توانند باشند و باید باشند به‌صورت عالمانه و حکیمانه بشناسند و در فرایندهای خودشان توجه کنند. ثانیاً آزاد و مسئول‌اند که با قوانین تعالی‌بخش حاکم بر هستی هماهنگ و تسلیم و مسئولیت‌پذیر باشند.

۲. آسیب‌شناسی وضع موجود، مبتنی بر کاربرد

روش تحقیق جزءنگر

بعد از قرون وسطی در فرهنگ غربی و نفی رویکرد ناقص و تحریف‌شده در کلیسای مسیحی و آغاز رنسانس و بازگشت به جاهلیت یونانی، فرهنگ غربی خودش را از انحرافات به‌وجودآمده در کلیسا آزاد کرد؛ ولی با روش کمیت‌گرایی و رویکرد مادی به شناخت عالم و آدم پرداخت. در نتیجه توانست از طریق دستاوردهای علوم تجربی و انقلاب صنعتی به قدرت و ثروت برسد و پیشرفت و رفاه مادی برای مردم کشورهای خودش فراهم آورد؛ اما این پیشرفت ظاهری با اعمال صدها جنگ و خون‌ریزی و قتل و غارت سایر کشورها و ملت‌ها و نابودی نسل‌ها و استعمار و برده‌داری محقق شد و درنهایت با دو جنگ اول و دوم جهانی که بین کشورهای پیشرفته صنعتی اتفاق افتاد، با ده‌ها میلیون کشته و صدها میلیون مجروح و جنگ‌زده و آواره، یعنی در عمل بهشت نقدی که روشنفکران رنسانسی می‌خواستند در کشورهای غربی از طریق دستاوردهای علوم تجربی به وجود آورند، تبدیل به جهنمی سوزان در همان کشورها شد.

تصویر ۱. رویکردهای هنری معاصر و اسلامی به علوم تجربی (آسیب‌شناسی وضع موجود). منبع: نگارندگان

اجزا و عناصر عالم طبیعت هم ناقص است؛ زیرا شناخت علت فاعلی و اصلی پدیده‌ها، یعنی خداوند و علت غایی موجودات عالم و سیر و صیوروت نهایی آن‌ها به‌خصوص انسان‌ها را که حسی و موجود نیست، تشخیص نمی‌دهد. به‌عنوان مثال، در سلسله عوامل پدیدارها، دستکش را می‌بیند، ولی دست انسان را که محرک اصلی است، تشخیص نمی‌دهد، یعنی علت‌های اعتباری و ملموس را می‌بیند، ولی از تشخیص علت-العلل پدیده‌ها (یعنی خداوند متعال) عاجز است.

این روش در مورد شناخت انسان‌ها کاملاً ناقص و گمراه‌کننده است؛ زیرا انسان‌ها غیر از ابعاد مادی و نفوس گیاهی و حیوانی، ابعاد روحی و نفوس عقلانی و روحانی دارند. بُعد مادی آن‌ها مانند سایر موجودات خلقت وابسته به مجموع عوامل محیطی نظیر وراثت و سن و جنسیت آن‌ها بالفعل است و جبراً از پیش مقدر و تعیین می‌شود و می‌توان از طریق روش‌های حسی-تجربی و آماری این بُعد از انسان‌ها را مانند سایر حیوانات تشخیص داد. اما ابعاد روحی و نفوس عقلانی و روحانی انسان‌ها استعدادی بالقوه‌اند، یعنی امکانی فطری، ذاتی، نوعی و خفته است. این استعدادها فطری از طریق تفکر، خودآگاهی، انگیزه، اراده و اختیار آن‌ها به‌تدریج شکوفا و یادآوری و محقق خواهد شد.

بنابراین روش‌های کمی و جزءنگر یا حسی-تجربی و آماری فقط دربارهٔ علل مادی و صوری پدیده‌های طبیعی برای بهره‌برداری از خواص موجود آن‌ها در صنعت و کشاورزی و غیره تحقیق می‌نمایند. این روش اولاً برای شناخت عالم خلقت ناقص است و قادر به تحقیق از علت‌های فاعلی اصلی و غایی و نهایی پدیده‌ها نیست. ثانیاً این روش قادر به تحقیق دربارهٔ ابعاد فطری و نفوس عقلانی و روحانی انسان‌ها، سیر و صیوروت فردی، تعاملات و ضرورت‌های خانوادگی، اجتماعی و تاریخی آن‌ها نیز نیست و باید از روش کل‌نگر و همه‌جانبه‌نگر اسلامی بهره‌برداری نمود.

انسان فراموشکار غربی از تجربیات تاریخی عبرت نگرفت و فرهنگ غربی نه‌تنها در کشورهای مزبور، بلکه سیطره و تهاجم آن به همهٔ کشورهای جهان رسید. امروز رویکرد مادی و حیوان‌پنداری انسان در همهٔ سرفصل‌ها و محتوای دروس آموزشی، در روش‌های پژوهشی، در تحلیل‌های رسانه‌ها، در سیاست‌ها، برنامه‌ریزی‌ها، اقتصاد و فرهنگ‌های ملی و بین‌المللی حاکم شده است. در رویکرد مادی به عالم و آدم، هر دو بلوک شرق و غرب متفق و متحدند. به همین دلیل دنیای معاصر تک‌قطبی شده است؛ زیرا زیربنا و منابع و مبانی تحقیقات آن‌ها از عالم و آدم یکی است. دلیل قاطع نقص و انحراف روش تحقیق مادی و جزءنگر به‌خصوص در حوزهٔ علوم انسانی، نتایج تجربی و مسلم آن در دنیای معاصر است؛ زیرا از بُعد مادی، علم و عالم را در خدمت ظلم و ظالم قرار داده و در جهان، بحران محیط زیست ایجاد نموده و از نظر اقتصادی نیز سرمایه‌داری مبتنی بر بازار آزاد و دنیاپرستی بزرگ‌ترین اختلاف طبقاتی را بین فقیر و غنی ایجاد نموده است. از ابعاد معنوی و روحی نیز لیبرالیسم و هواپرستی غربی مبتنی بر حیوان‌پنداری انسان‌ها موجب فروپاشی خانواده‌ها و بیشترین ناامیدی، افسردگی، یأس و خودکشی در کشورهای پیشرفتهٔ صنعتی شده است.

۳. ارزیابی و تبیین جایگاه روش جزءنگر غربی و روش همه‌جانبه‌نگر اسلامی

روش‌های تحقیق موجود را می‌توان به دو نوع «کمی و جزءنگر غربی» و «کیفی یا کل‌نگر و همه‌جانبه‌نگر اسلامی» تقسیم نمود. روش‌های کمی و جزءنگر برای شناخت اجزا و عناصر عالم خلقت، یعنی جمادات، مایعات، گیاهان و حیوانات مفید و مؤثرند؛ زیرا با این روش حسی-تجربی می‌توان مجموع علل مادی و صوری پدیده‌ها و چگونگی آن‌ها را تشخیص داد و از آن‌ها بهره‌برداری نمود. اما این روش در شناخت همین

آنچه «علمی» است، «عقلانی» است.
آنچه عقلانی است، «اسلامی» است.
اسلام مبتنی بر دو منبع «عقل و نقل»،
با روش‌های «استدلال منطقی» و «تفسیری»،
«کلیات همه علوم» را مطرح نموده و «اثبات» می‌نماید.

دستاورد‌های علوم تجربی «استقرایی» نیز تا نقض نشود اسلام به عنوان «علوم ظنی» می‌پذیرد.
بنابراین مکتب اسلام جامع علوم «بشری و وحیانی» است.

تصویر ۲. نگاه آیت‌الله جوادی آملی در تبیین روش تحقیق همه‌جانبه‌نگر اسلامی.

۴. ارزیابی روش تحقیق کمی و آماری با ادعای تحقیق کیفی

در تحقیق جزءنگر حسی و تجربی و آماری که مدعای بررسی کیفی و مفهومی و معنوی نیز دارد، چنین مطرح می‌شود که از طریق جمع‌نخبگان متخصص امور معنوی و سؤالات کیفی و مفهومی از آن‌ها و سپس استنتاج آمارهای مربوطه می‌توانیم نیازها و گرایش‌های مخاطبین را ارزیابی، نظرسنجی، ارائه و اثبات نماییم. به دلایل ذیل، این رویکرد فاقد وجهت علمی و منطقی است:

۱. گرایش‌های معنوی عقلانی و روحانی برخلاف گرایش‌های مادی حسی و غریزی بالفعل و جبری نیستند، بلکه استعدادهایی بالقوه و اختیاری‌اند و همه انسان‌ها موفق به تکامل عقلانی و روحانی خودشان نیستند. بنابراین قرآن کریم درباره آن‌ها می‌فرماید: «وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَادَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ» (ترجمه: به‌یقین، گروه بسیاری از جن و انس را برای دوزخ آفریدیم؛ آن‌ها دل‌هایی دارند که با آن نمی‌فهمند و چشمانی که با آن نمی‌بینند و گوش‌هایی که با آن نمی‌شنوند. آن‌ها همچون چهارپایان‌اند، بلکه گمراه‌تر. اینان همان غافلان‌اند، یعنی اکثر آن‌ها استعدادهای عقلانی و روحانی خود را ضایع نموده‌اند و به تکامل عقلی، معنوی و اختیاری، نرسیده‌اند).

۲. از نگاه قرآن کریم، مکاتب بشری نمی‌توانند حقایق و استعدادهای بالقوه انسان‌ها و ابعاد عقلانی و روحانی آن‌ها را تبیین و تشریح نمایند و به پیامبر خاتم می‌فرماید: «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا» (ترجمه: و از تو درباره روح (حقیقت عقلانی و معنوی انسان) سؤال می‌کنند. بگو روح از فرمان پروردگار من است و جز اندکی از دانش، به شما داده نشده است). پس در این موضوع، باید از خداوند سؤال کنید، یعنی از منابع الهی قرآن و سنت معصومین. روان‌شناسی در فرهنگ غربی تحت‌تأثیر افرادی مانند داروین و فروید، به انسان‌های پنداری رسیده است و به همین دلیل، عقده‌های جنسی را منشأ انگیزه‌ها و التهابات روانی انسان می‌داند که مربوط به نفس حیوانی و غریزی است، درحالی‌که روح الهی انسان‌ها فاقد جنسیت و عقده است و از خدا و به‌سوی خدا است، یعنی از ذات الهی یا حقیقت و حیات و زیبایی مطلق و به‌سوی آن است.

۳. محققانی که می‌خواهند افراد نخبه و تکامل‌یافته از نظر عقلانی و روحی را انتخاب نمایند، باید خودش در این موضوع خاص و تخصصی نخبه باشد. در غیر این صورت

انتخاب او غیرعلمی و ناموجه است. از منظر اسلامی، مهم‌ترین ویژگی یک فرد نخبه، اطاعت از خداوند و اطاعت از پیامبر و اطاعت از معصومین است: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ». محققانی که از منابع قرآنی و احادیث معتبر بهره‌برداری نمی‌کنند، در عمل و از منظر اسلامی، از دایره نخبه بودن خارج شده است و نمی‌تواند نخبگان را تشخیص دهد.

۴. در روش فوق، محقق برخی از سؤالات به‌ظاهر معنوی را مطرح می‌نماید و از پرسش‌شونده می‌خواهد که در پاسخ، چند جواب آری، خیر، کمی، تاحدودی و غیره را تأیید نماید. درحالی‌که ساحت معنا، بی‌نهایت مراتب دارد و تجربیات معنوی افراد راه‌یافته، مبتنی بر اسما و صفات الهی (اسما الحسنی) متنوع و متفاوت است. یعنی مبدأ سیر معنوی، متنوع و مقصد آن که مقام ذات الهی است، واحد است و چند پاسخ تستی آن‌را تشریح نمی‌نماید. بنابراین می‌توان گفت که باطن سؤالات معنوی را نه سؤال‌کننده غیرنخبه می‌داند، نه مخاطبی که این حقیقت معنوی را در عمل تجربه نکرده است و فاقد سیر و سیورورت متعالی عقلانی و معنوی است که امری آگاهانه و روحانی و اختیاری. منابع و ابزار و شیوه‌های ادراکات معنوی و تکاملی انسان‌ها در قرآن و سنت معصومین کاملاً تبیین و تشریح شده‌اند. متأسفانه بسیاری از محققین روش حسی و غریزی و آماری دچار از خودبیگانگی و جهل مرکب هستند، یعنی نمی‌دانند که نمی‌دانند.

۵. مدعای محققین جزءنگر در مباحث علوم انسانی و مباحث میان‌دانشی مربوط به فقدان مصادیق و الگوها در روش همه‌جانبه‌نگر و کل‌نگر اسلامی است. در این باره به‌صورت مستند می‌توان گفت در قرآن کریم و احادیث معصومین مصادیق بسیار زیادی از انسان‌های تکامل‌یافته عقلانی و روحانی و روش‌ها و معیارهای لازم و الزامی برای این سیورورت وجودی و متعالی و اختیاری مطرح و با مثال‌های متعدد تاریخی اجتماعی و فردی اثبات شده است.

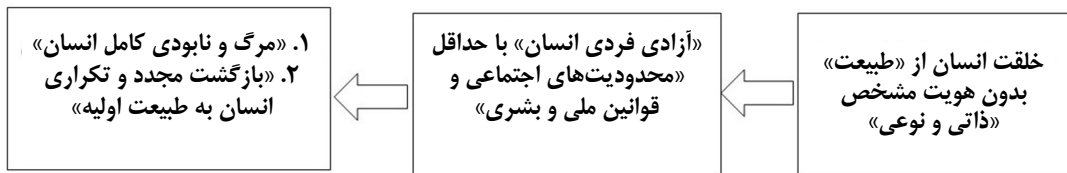
۶. از منظر اسلامی، خداوند روش حسی و تجربی و غریزی را برای ادراک عالم طبیعت و بُعد مادی و نفوس گیاهی و حیوانی انسان‌ها مناسب می‌داند که اموری جبری و وابسته به مجموع عوامل محیطی از جمله سن و جنسیت‌اند؛ اما این روش را برای ادراک نفوس عقلانی و روحانی انسان‌ها کاملاً نامناسب و گمراه‌کننده می‌داند و برای ادراک بُعد معنوی و روح الهی انسان‌ها که خلقی دیگر و منبعث از نفع الهی و یگانه و نوعی و جاودانه‌اند، روش تحقیق کل‌نگر و همه‌جانبه‌نگر اسلامی را با منابع خطاناپذیر و انواع ابزار و شیوه‌های ادراکی و مصادیق معتبر خودش به‌عنوان تنها راه تحقیق کمی و کیفی مناسب و مطلوب معرفی می‌نماید.

و صوری طبیعت و ابعاد مادی انسان‌ها مناسب است و البته یافته‌های علمی آن بشری و ناقص و خطاپذیرند. اما برای ادراک ابعاد عقلانی و روحانی انسان‌ها که بالقوه است و با آگاهی و اراده و اختیار آن‌ها قابل تحقق است، هیچ راهی جز مراجعه به منبع الهی، یعنی قرآن و مفسرین معصوم آن (سنت معصومین) و روش‌های ارائه‌شده، یعنی استدلال‌های منطقی برای درک مفاهیم و معقولات و سیر و سلوک عملی و تقوایی یا رویکرد تفسیری برای ادراک تحول ذاتی و تکامل وجودی و جوهری انسان‌ها امکان‌پذیر نیست.

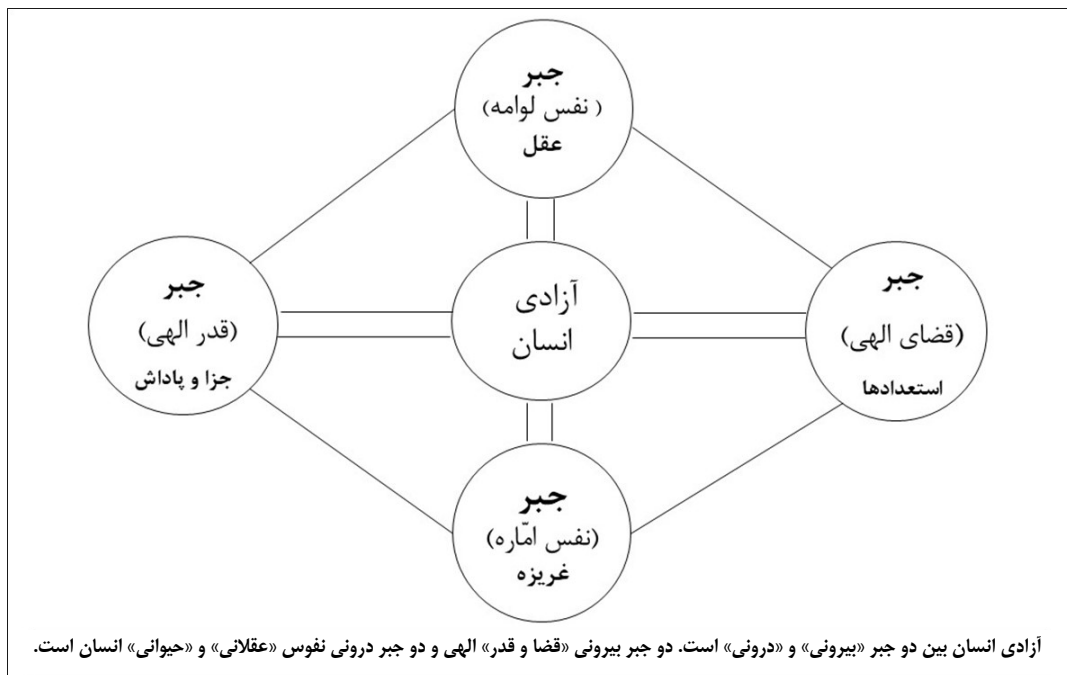
۵. انسان‌شناسی؛ بنیان روش تحقیق همه‌جانبه‌نگر

اسلامی

ازمنظر اسلامی، انسان موجودی یک‌بعدی مانند سایر حیوانات نیست، بلکه یک بُعد مادی، جبری، بالفعل و وابسته به مجموع عوامل محیطی از جمله سن و جنسیت و یک بُعد عقلانی، روحانی، بالقوه، اختیاری و وابسته به روح و ذات یگانه الهی دارد. بنابراین برحسب نوع موضوع تحقیق، باید از منابع، ابزار و روش‌های مناسب آن پدیده بهره‌برداری نمود. روش تحقیق حسی و تجربی و آماری برای ادراک ابعاد مادی

تصویر ۳. تعریف انسان و آزادی او از منظر فرهنگ «ماتریالیستی»، «امانیستی» و «داروینیستی» غربی. منبع: نگارندگان.

آزادی انسان بین دو جبر «بیرونی» و «درونی» است. دو جبر بیرونی «قضا و قدر» الهی و دو جبر درونی نفوس «عقلانی» و «حیوانی» انسان است.

تصویر ۴: انسان‌شناسی اسلامی در ذیل «مشیت و قضا و قدر الهی». منبع: نگارندگان.

زمان به دلایل مختلف توسط معتقدین به آن ادیان دچار نقص و تحریف شده‌اند. به همین دلیل خداوند متعال پیامبر خاتم را ارسال و منبع اصلی و کلام الهی یعنی قرآن را از ابتدا توسط مؤمنین مکتوب و محتوای آن را کاملاً حفظ نموده‌اند.

۶. دلایل بهره‌برداری از منابع و مبانی روش تحقیق

کل‌نگر اسلامی

ازمنظر اسلامی، همه پیامبران الهی معصوم‌اند و مطالب آن‌ها هماهنگ و خطاناپذیر و کلام الهی بوده‌اند؛ اما در طول

مشیت الهی

از منظر مکاتب الهی مهم‌ترین اصل حاکم بر آفرینش عالم و آدم در این دنیا، خلق همه موجودات عالم برای انسان‌ها و برای تکامل آگاهانه و ارادی و اختیاری آن‌هاست. این فرایند از طریق آزمایش و امتحانات الهی ساماندهی می‌شود. ابرروایت عالم خلقت، یعنی مشیت الهی مبتنی بر قضا و قدر الهی محقق می‌شود. قضای الهی یعنی آنچه خداوند به صورت بالقوه و بالفعل به انسان‌ها قبل از ورود به این عالم و بعد از آن داده است و خواهد داد. قدر الهی نیز یعنی میزان و معیارهایی که خداوند مبتنی بر نیت، افکار، رفتار، اعمال و آثار انسان‌ها به‌عنوان جزا و پاداش یا بهشت و جهنم به آن‌ها خواهد داد.

بنابراین اصل توجه به مشیت الهی در خلقت عالم و آدم، آن پیش‌فرض و فراروایت کلی است که بر همه مراحل و منابع و مبانی روش تحقیق کل‌نگر و همه‌جانبه‌نگر اسلامی حاکم است. بدون توجه به این اصل بنیانی و آینده‌نگر، دنیای مادی تیره و تاریک خواهد بود و کوجه بن‌بستی تلقی می‌شود از خاک به خاک. این رویکرد در بطن خودش پوچی، افسردگی، ناامیدی، ظلم، تجاوز، جنگ و خون‌ریزی برای بهره‌برداری هرچه بیشتر از لذت‌های موقت مادی و غریزی خواهد داشت. برای رهایی انسان از خودبیگانگی و جاهلیت مدرن و این سرانجام بیهوده و جبران‌ناپذیر هیچ راهی جز چنگ زدن به ریسمان الهی، یعنی منابع و مبانی خطاناپذیر الهی و روش کل‌نگر اسلامی در کشف حقایق عالم و آدم، از جمله انسان‌شناسی، زیبایی‌شناسی، فلسفه و حکمت هنر و سبک‌های هنری و معماری وجود ندارد. این روش انسان‌ها را قادر می‌سازد که افقی بسیار عالی، روشن، حقیقی و جاودانه در مقابل خودشان ببینند، ادراک کنند، تجربه کنند و به دیگران بیاموزند. در این رویکرد، حیات جاودانه و بهشت موعود و اختیاری در انتظار انسان‌هاست.

آن‌چنان‌که برخلاف سایر ادیان، منابع آن متعدد و متفاوت و نقل‌قول نیست و با وجود مذاهب متنوع اسلامی، منبع اصلی و مرجع اصلی همه مسلمانان قرآن کریم است. درعین‌حال، برای جلوگیری از تفاسیر خودبنیاد بشری از متن قرآن، یعنی تفاسیر مخاطب‌محور، خداوند متعال ائمه معصومین را انتخاب نموده‌اند و در طول تاریخ همواره ناظر و حاضر بوده‌اند و از انحراف متن قرآن جلوگیری نموده‌اند. پیامبر خاتم نیز در آخرین وصیت خودش برای جلوگیری از هر نوع نقص و انحراف به این دو منبع و مرجع الهی ارجاع داده‌اند: «إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ التَّقْلِيْنَ كِتَابِ اللَّهِ وَ عِتْرَتِي أَهْلِ بَيْتِي» (ترجمه: شما را ترک می‌کنم با دو منبع و مرجع خطاناپذیر الهی، کتاب خدا و اهل‌بیتم). خداوند متعال نیز در نهایت مکتب اسلام را تأیید و تصویب نموده‌اند و در قرآن می‌فرمایند: «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ» (ترجمه: تنها دین تحریف‌نشده نزد خداوند اسلام است).

۷. ارزیابی و جایگاه مکاتب بشری و مکاتب الهی

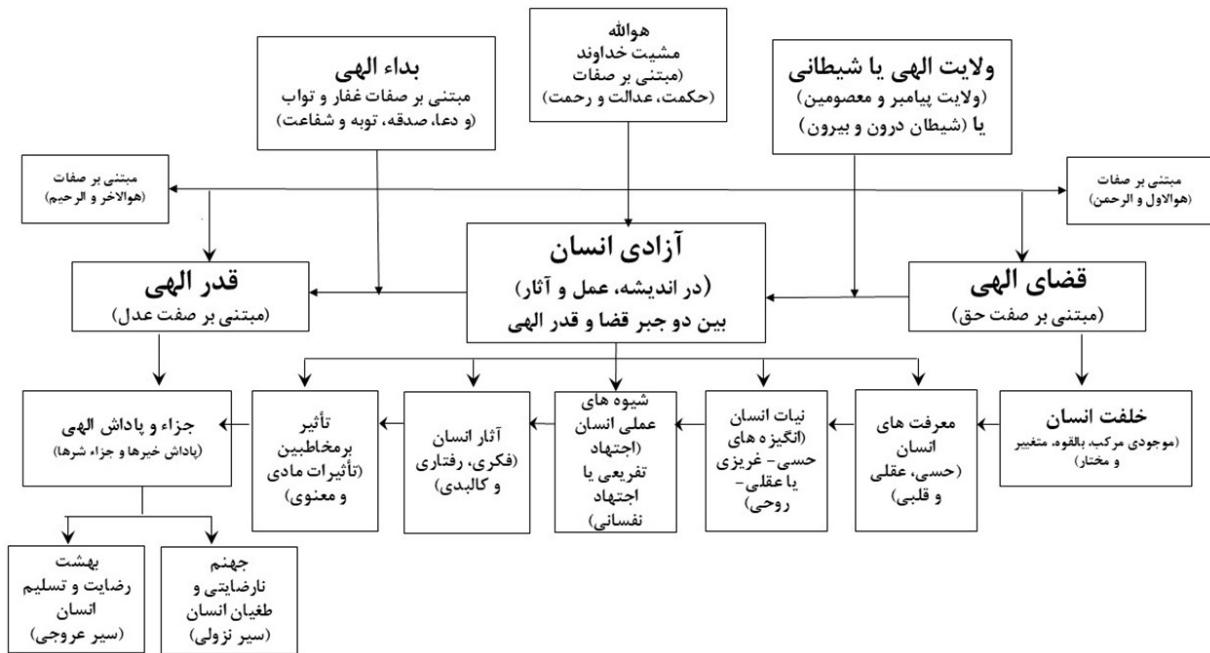

گرفتاری‌های انسان از علم بدون دین است.
باید علوم را اسلامی کنیم.
اگر دانش اسلامی شود،
دانشگاه‌ها اسلامی خواهند شد.
تمامی علوم تبیین فعل خداوند هستند؛
ولی افعال انسان یا اسلامی است یا الحادی.

تصویر ۵. دلایل بهره‌برداری از منابع و مبانی روش تحقیق کل‌نگر اسلامی، از منظر آیت الله جوادی آملی.

از منظر اسلامی و همه پیامبران الهی، مکاتب بشری نمی‌توانند همه استعدادها بالقوه و بالفعل عالم و آدم را تبیین و تشریح نمایند، یعنی نمی‌توانند بگویند از کجا آمده‌اند، در کجا هستند، به کجا می‌روند و چگونه باید بروند؛ زیرا عقل بالفعل انسان‌ها از طریق حس و تجربه و با روش استقرایی فقط می‌تواند وضع موجود را به‌صورت آماری و احتمالی (ظنی) تبیین و تشریح نماید. به این دلیل خداوند پیامبران الهی را که عقل کل و عقل بالفعل بودند برگزیدند و آن‌ها را از جهل، خطا، فراموشی و انحراف مصون نمودند و برای تبیین حقیقی و واقعی عالم و آدم و پاسخ به مجموعه سؤالات چهارگانه مطرح‌شده و جزئیات نظری و عملی آن‌ها ارسال نمودند. به همین دلیل ما بهره‌برداری از منابع و مبانی مکتب الهی اسلام را روش کل‌نگر و همه‌جانبه‌نگر می‌دانیم و تنها روشی است که می‌تواند ما را به ادراک و کشف کامل حقایق عالم و آدم موفق نماید.

۸. ضرورت کاربرست روش تحقیق کل‌نگر مبتنی بر

تصویر ۶. نقش فرایندهای انسانی در ذیل «مشیت» و «قضا و قدر» الهی. منبع: نگارندگان.

را برای بهره‌برداری در تحقیقات ارائه نموده است. اول کلام وحی یعنی قرآن است؛ زیرا این منبع مستقیماً از جانب عقل کل و فعال، یعنی خدای متعال که احاطه جزئی و کلی و فرازمانی و فرامکانی به همه موجودات عالم هستی دارند، بر پیامبر خاتم نازل شده است و تنها کتاب الهی است که تا امروز محفوظ و ثابت باقی مانده است. به دلیل برداشت‌ها و تفاسیر خودبنیاد و مغرضانه‌ای که تاکنون از کتاب‌های الهی و مطالب پیامبران قبلی شده است، خداوند برای جلوگیری از این انحراف تاریخی، مراجع خطاناپذیر تفسیر قرآن، یعنی ائمه معصومین را انتخاب و آن‌ها را از هرگونه جهل و فراموشی و خطا پاک و خطاناپذیر نموده است. بنابراین دومین منبع و مرجع خطاناپذیر، احادیث و تفاسیر معتبری‌اند که از پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین ارائه شده‌اند. از این دو منبع و مرجع از طریق دانش ادبیات عرب و مجموعه علوم تفسیری می‌توان در تحقیقات بهره‌برداری نمود و به نتایج آن اطمینان داشت.

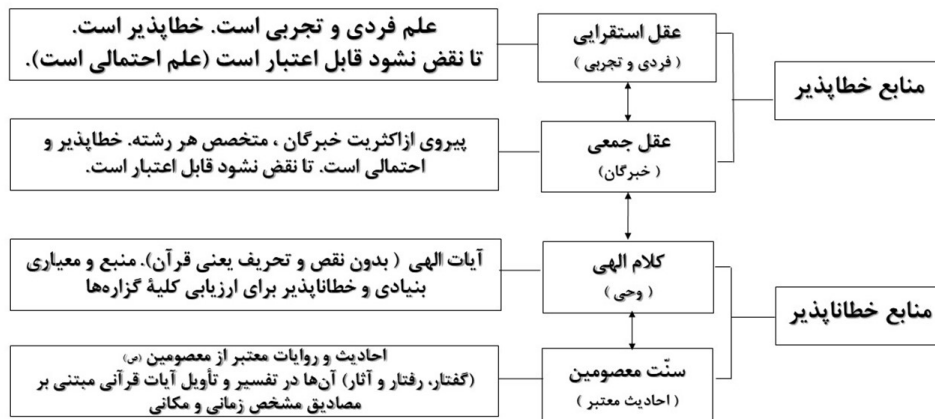
۹. انواع منابع خطاپذیر و خطاناپذیر در روش تحقیق کل‌نگر اسلامی

از منظر اسلامی، منابع تحقیق به دو گروه کلی «خطاپذیر و خطاناپذیر» تقسیم می‌شوند. منابع خطاپذیر دو نوع‌اند: تجربیات و ادراکات حسی-غریزی فردی و تجربیات و ادراکات حسی-غریزی جمعی. ادراکات و تجربیات شخصی و حسی از آنجا که به مجموع عوامل و شرایط محیطی انسان‌ها از جمله سن و جنسیت وابسته‌اند، متکثر و متغیر و وابسته‌اند و نمی‌توان آن‌ها را برای همه انسان‌ها تعمیم داد. ضمناً حواس پنج‌گانه انسان‌ها نیز خطاپذیرند. بنابراین تجربیات حسی و شخصی در مجموع گزاره‌هایی نسبی، خطاپذیر و تعمیم‌ناپذیرند و به‌عنوان سلیقه‌های فردی از آن‌ها یاد می‌نماییم. ادراکات و تجربیات حسی و جمعی و آماری نخبگان نیز مجموعه‌ای از گزاره‌های وابسته به عوامل و شرایط محیطی‌اند. بنابراین نمی‌توان مجموعه‌ای از گزاره‌های نسبی و خطاپذیر و وابسته به مجموع شرایط زمانی و مکانی را تعمیم داد و به یک برآیند واقعی و حقیقی و قابل تعمیم و خطاناپذیر رسید. اما چنان‌که در مطالب قبلی گفته شد، از این تجربیات می‌توان در تحقیق پیرامون عالم طبیعت و ابعاد مادی و نفوس گیاهی و حیوانی انسان‌ها به‌صورت نسبی و خطاپذیر و به‌عنوان علوم بشری و احتمالی بهره‌برداری نمود.

خداوند برای جبران خطاپذیری استعداد عقلی منفعل و ادراکات حسی و تجربی انسان‌ها دو منبع و مرجع خطاناپذیر

تصویر ۷. منابع خطا پذیر و خطانا پذیر در طول یکدیگر از منظر اسلامی. منبع: نگارندگان.

هستی که مقبول اکثر مکاتب الهی است، یعنی عالم ذات الهی، عالم معقول، عالم ملکوت و عالم ملک، ابزار ادراکی عقل برای درک صفاتی است که در عالم وجود تجلی یافته و عالم بر مبنای این صفات محقق شده است و قوام و تداوم آن به این صفات وابستگی دارد. انسان حیوان گونه کنار تأمین نیازهای مادی خودش، به میزانی انسان می‌شود که این سؤالات در ذهن او ایجاد شده باشند که از کجا آمده‌ام، در کجا هستم، به کجا می‌روم و چگونه باید بروم؟ و برای آن‌ها پاسخی واقعی و حقیقی یافته باشد و بر اساس آن سیر و سیورورت مادی و معنوی داشته باشد. عقل بالقوه یا پیامبر درونی انسان با کمک عقل کل، یعنی کلام الهی و احادیث معصومین، سؤالات او را پاسخ می‌گویند و او را با اسماء الحسنای الهی، یعنی اسمای صفاتی و فعلی خداوند که در قرآن تبیین و تشریح شده است و همه عالم و آدم تجلی آن‌هاست، آشنا نموده است و هدایت می‌نماید. به‌عنوان مثال، ابزار حس از چگونگی و توصیف ماده و صورت یک اثر معماری سخن می‌گوید و ابزار عقل از چرایی‌های آن سؤال می‌کند. یعنی چرا این هندسه، این رنگ یا این مواد و مصالح را به کار برده‌اید؟

۱۰-۳. قلب یا نفس روحانی

در قرآن خداوند در مورد خلقت انسان و ابعاد وجودی او می‌فرماید: «فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» (ترجمه: پس از آنکه جسم بشر را تسویه و آماده نمودیم، از روحم در او دمیدیم)، یعنی انسان حداقل دو بُعد کلی دارد، بُعدی از خاک تا خاک که متکثر و متغیر است و کالبد او را سامان می‌دهد و بُعدی از روح الهی که ثابت، غیرقابل تبدیل، غیرقابل تحویل و جاودانی است و حیات آگاهانه، تکاملی، اختیاری و فناپذیر او را ساماندهی می‌نماید. از این موهبت عظیم الهی در فرهنگ اسلامی با عنوان قلب و جان و روح یاد می‌شود

۱۰-۱. ابزارهای تحقیق انسان در روش کل‌نگر اسلامی

هر سه ابزار تحقیق در روش کل‌نگر، هریک در جایگاه خودشان و به حد وسع و ظرفیت خودشان ایفای نقش می‌کنند، که در ادامه به شرح هریک می‌پردازیم.

۱-۱۰. حواس پنج‌گانه

از مهم‌ترین ویژگی‌های روش تحقیق کل‌نگر، پذیرش همه ابزارهای تحقیق انسان‌ها در طول یکدیگر برای شناخت ظاهر و باطن، جسم و جان، سیر پدیده‌ها و سیورورت انسان‌ها در سامانه و فرایند تحقیق درباره عالم و آدم است. هریک از ابزار ادراکی انسان برای کشف و بهره‌برداری از لایه‌های متنوع مراتب وجود مفید و لازم است. حواس پنج‌گانه برای کشف و ادراک تجربی از چگونگی ماده و صورت عالم طبیعت از ابعاد دیداری، شنیداری، بویایی، چشیدنی و لمس کردنی مفیدند. این حواس از چگونگی‌ها خبر می‌دهند و انسان را قادر می‌سازند اجزا و عناصر طبیعت را ادراک کنند و مبتنی بر نیازهای مادی خودشان از آن‌ها بهره‌برداری نمایند. این ابزار اگرچه اندکی خطا پذیرند و وابسته‌اند به مجموع شرایط بیرونی و درونی انسان‌ها، نسبی‌اند و دستاوردهای آن‌ها غیرقابل تعمیم‌اند؛ اما هزاران سال انسان‌ها و حیوانات با بهره‌برداری از همین ابزار، نیازهای مادی خودشان را تأمین می‌کنند و به حیات مادی ادامه می‌دهند. بنابراین، تصور انسان زنده بدون داشتن این حواس و بهره‌برداری از آن‌ها ناممکن است.

۱۰-۲. قوه عاقله (عقل)

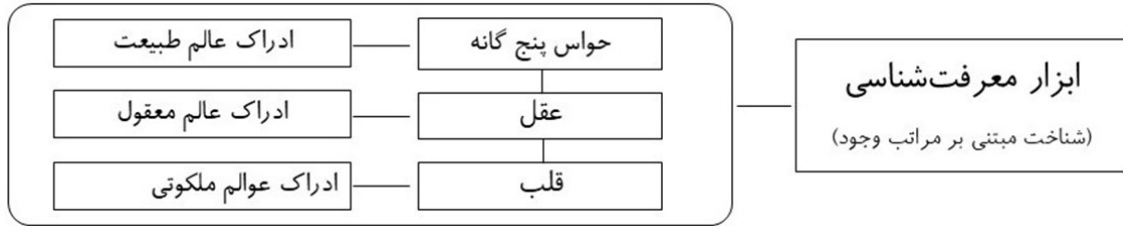
تفاوت انسان با حیوانات در وجود ابزار عقل یا همان قوه عاقله و نفس لوامه و پیامبر درونی است. این قوه برای فهم و ادراک مفاهیم و مبانی عالم وجود است و از چرایی‌ها پرسش می‌کند و پاسخ می‌دهد. در یک طبقه‌بندی چهارگانه از مراتب

معراج توانسته‌اند تا مرحله ملاحظه «وجه ربك الاعلی»، یعنی دیدار وجه الهی که آخرین مرحله سیر متعالی انسان در مراحل وجود است، صیوریت داشته باشند.

و به‌عنوان حقیقت وجودی انسان و عامل ممیز آدم از عالم و سایر موجودات عالم طبیعت است. این منبع عظیم ادراکی از «اوست»، یعنی از ذات الهی و مبتنی بر آیه «انا لله و انا الیه راجعون»، همه از او هستیم و همه به سوی او هستیم، بنابراین «به‌سوی او نیز است». یعنی این منبع انسانی می‌تواند همه مراتب وجود را ادراک نماید، آن‌چنان‌که پیامبر اعظم در سفر

تصویر ۸. ابزارهای تحقیق در روش کل‌نگر اسلامی. منبع: نگارندگان.

۱۱-۲. شیوه تحقیق با ابزار عقل

عقل به عنوان یک ابزار ادراکی، عالی‌ترین موهبتی است که خداوند متعال به انسان‌ها هدیه نموده است؛ زیرا اولین مخلوق الهی است: «أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلُ» (ترجمه: نخستین چیزی که خداوند آفرید عقل بود). در جایگاه عظیم آن برای انسان می‌فرماید: «مَا عُبِدَ بِهِ الرَّحْمَنُ وَ اِكْتَسَبَ بِهِ الْجَنَانُ» ، یعنی به‌وسیله عقل است که انسان می‌تواند مراتب تکامل و تحقق استعدادها و وجودی خودش را که ناشی از رحمت واسعه الهی (الرحمن) است، محقق سازد و به مرحله بهشت جاودانی و اختیاری نائل شود. شیوه ادراک و تحقیق عقلانی از طریق استدلال‌های منطقی و فلسفی محقق می‌شود و به پرسش‌های بسیار مهم انسان‌ها و چرایی‌ها پاسخ می‌دهد. از طریق این ابزار و شیوه ادراکی آن است که انسان‌ها می‌توانند از نتایج ادراکات حسی در مورد علل مادی و صوری طبیعت با استقرای عقلی بهره‌برداری نمایند و علاوه بر آن، علت فاعلی و علت غایی نظام هستی را از بُعد نظری و اعتقادی درک و سیر و صیوریت خودشان را مبتنی بر آن‌ها هماهنگ و ساماندهی و تضمین نمایند.

۱۱-۳. شیوه تحقیق با ابزار قلب یا دل

قلب همان حقیقت انسانی و «ماهیت روحانی و جاودانی انسان‌هاست. این ابزار در وجود انسان‌ها استعدادی بالقوه است و همان‌طور که قبلاً نیز اشاره شد، باید به کمک ابزار عقل، به ایمان آگاهانه نائل شود. سپس با اراده و اختیار به مقام تزکیه و مراتبی از خودسازی برسد و سپس با توصیه به حق

۱۱-۱. شیوه‌های تحقیق در روش کل‌نگر اسلامی

هریک از ابزار تحقیق روش متناسب با ظرفیت وجودی خودش را در کشف و ادراک انواع مراتب وجود دارد و در عمل و در تجربیات انسانی، هر یک از ابزار ادراکی مقدمه لازم برای ابزار قوی‌تر و ادراک مراتب بالاتر وجود می‌شود.

۱۱-۱. شیوه تحقیق با حواس پنج‌گانه

هریک از حواس پنج‌گانه از طریق تماس مستقیم حسی، انسان را قادر به ادراک محسوسات در عالم طبیعت می‌نماید. از طریق حواس دیداری، شنیداری، بویایی، چشایی و لمس کردن اجزا و عناصر طبیعت، انسان‌ها می‌توانند علل مادی و صوری پدیده‌ها را تشخیص دهند و ادراک نمایند و از طریق آزمایشات مکرر تجربی و با بهره‌برداری از استقرای عقلی و آماری، ادراک خود را به صورت گزاره‌های نسبی و احتمالی و خطاپذیر تعمیم‌پذیر بدانند و اعلام نمایند. بنابراین در این شیوه ادراکی انسان‌ها با حیوانات مشترک‌اند. فقط تفاوت آن‌ها در بهره‌برداری انسان‌ها از ابزار عقل و شیوه ادراکی آن استقرای عقلی است، به این مفهوم که اگر ۹۹ بار آزمایش نمودیم و نتیجه این‌گونه بود، بنابراین احتمالاً صدمین بار هم این‌گونه خواهد بود. تفاوت حیوانات و انسان‌ها در بهره‌برداری از این ابزار آن‌گاه ظاهر می‌شود که حیوانات فقط حیات مادی خودشان را حفظ می‌نمایند؛ ولی انسان‌ها با بهره‌برداری از موهبت عقل و مراتب آن، علاوه بر حفظ حیات مادی، تمدن عظیم انسانی را در طول تاریخ ایجاد کردند و می‌نمایند.

۱۱-۴. نقش تفضلات خاص الهی و شفاعت در ادراک حقایق

آن چنان که می‌دانیم، در سنت‌های الهی علاوه بر قوانین ثابت و پایدار، موهبتی به‌عنوان «بداء» یعنی اقدام جدید وجود دارد. در شرایط خاص به‌خصوص در حوزه ولایت‌شناسی و ولایت‌مداری و در رابطه با حادثه عظیم کربلا و عاشورای حسینی که روبرویی حق و باطل و ظالم و مظلوم در نهایت خودش آشکار شده است، انسان‌هایی که هنوز مدارج معنوی و عقلانی را کامل طی نکرده‌اند، اما فطرت روحی و قلبی آن‌ها بیدار و ملتهب می‌شود، از طریق شفاعت معصومین به‌خصوص سالار شهیدان حضرت ابا عبدالله الحسین و به‌اذن الهی، از تفضلات خاصی در ادراکات اعتقادی و مفهومی برخوردار می‌شوند و به درک مقدرات شب‌های قدر و به درجاتی از مقام عرفان علم حضوری و شهود عالم غیب نائل می‌گردند. آن چنان که خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَيَزُقُّهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ» (ترجمه: و او را از جایی که گمان نمی‌برد، روزی می‌دهد). این تفضل و موهبت الهی در واقع تسهیل و تسریع در فعال‌شدن ابزار عقل و دل، برای افراد مستعد و منتخب می‌باشد.

و توصیه به صبر در جامعه‌سازی مشارکت فعال داشته باشد تا بتواند از طریق افکار، نیت، رفتار، اعمال و آثار خودش، مراتب تکامل حقیقی و وجودی را به‌لطف الهی تضمین نماید و به معرفت‌های عرفانی، یعنی شهود عوالم غیب نائل گردد. خداوند در مورد شیوه تحقیق قلبی در قرآن می‌فرماید: «ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ» (ترجمه: این کتاب که هیچ شک و شبهه‌ای در آن نیست، هدایتی است برای پرهیزکاران)، یعنی شیوه ادراک قلبی، پرهیزگاری و سیر و سلوک عملی و به‌طور کلی انجام واجبات و ترک محرمات دینی و احکام اسلامی است. در آیه بعد می‌فرماید: «الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ» . این افراد هستند که به معرفت‌های شهودی و ایمان به عالم غیب و عالم ملکوت نائل می‌شوند. حضرت علی(ع) می‌فرماید: «مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ» (ترجمه: هر کس چهل روز را برای خدا خالص کند، چشمه‌های حکمت از قلب وی بر زبانش جاری می‌شوند). بنابراین شیوه ادراک قلبی، سیر و سلوک عملی و پرهیز از محرمات و انجام واجبات است برای باز شدن چشم و دل و کشف جان و کشف عوالم نامتناهی ملکوت الهی و موجودات ملکوتی.

- ۱- آزمایش متوالی + استقراء عقلی (در مسائل تجربی)
- ۲- بدیهیات عقلی + استدلال‌های منطقی (در مباحث فلسفی)
- ۳- معرفت‌های حضوری اولیه و ثانویه ← (در مباحث عرفانی)
- ۴- داوری نهایی با کلام الهی و کلام معصومین(س)

شیوه‌های معرفت‌شناسی
(کل‌گرای طولی)
(مبنا‌گرای جامع و مانع)

تصویر ۹. شیوه‌های تحقیق در روش کل‌نگر اسلامی. منبع: نگارندگان.

۱۲-۲. اثبات نتایج تحقیق مبتنی بر آثار برجسته و ممتاز خبرگان تخصصی

یکی از منابع مهم در اثبات نتایج تحقیق، استناد به آثار برجسته و معتبر خبرگان تخصصی در موضوع آن تحقیق است، یعنی بهره‌برداری از عقل جمعی و تجربیات تاریخی مبتنی بر آثار ارزشمندی که در طول تاریخ توسط مراجع برجسته و ممتاز خلق شده‌اند و اکثریت خبرگان جهانی تأییدش می‌کنند. بنابراین می‌توان با استناد بر آن آثار نتایج تحقیق را اثبات نمود.

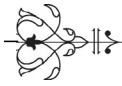
۱۲-۳. اثبات نتایج تحقیق مبتنی بر آثار معصومین (ع)

پیامبران الهی و امامان معصوم نه‌تنها در گفتار و رفتار خطاناپذیرند، بلکه اعمال و آثار آن‌ها نیز باتوجه‌به مجموع شرایط

۱۲-۱. روش اثبات نتایج تحقیق مبتنی بر مصادیق و آثار اصیل

در این بخش، از چهار جنبه نتایج تحقیق اثبات می‌شوند. ۱۲-۱. اثبات نتایج تحقیق مبتنی بر تجربیات شخصی

مبنای تشخیص واقعی و ملموس هر انسانی، مجموع تجربیات ادراکی و شخصی اوست. برای مثال، یک معمار می‌تواند از تجربیات مثبت و منفی آثار قبلی خودش بهره‌برداری کند، یعنی با استناد به شرایط کمی و کیفی آن آثار و تأثیرات مناسب و مطلوب یا نامناسب و نامطلوب آن‌ها روی مخاطبین، آثار جدید خودش را اصلاح و دلایل طرح‌های جدیدش را ارائه و اثبات نماید. البته معماران برای ارزیابی صحیح آثار خودشان باید با کارشناسان ذی‌صلاح و به‌خصوص با بهره‌برداران نیز مشورت و از آن‌ها نظرخواهی نمایند.

۱۲-۴. اثبات نتایج تحقیق مبتنی بر هنر و معماری

آفرینش

زیبا و زیبا‌آفرین هستی، یعنی خداوندی که زیباست و زیبایی را دوست دارد، مبتنی بر تجلی مجموع اسمای صفاتی و فعلی خودش، هنر و معماری شگفت‌انگیز آفرینش را خلق نموده است. هنر آفرینش هم در ظاهر، متناسب، متنوع، خلاقانه و زیباست و هم در باطن بسیار عمیق، بامعنا، مفید، مطلوب و لایتناهی است. در هنر آفرینش هم صنعت را در اوج عظمت و حیرت ملاحظه می‌نماییم و هم معنا و مفاهیم عالی را که برای فهم انسان‌ها نازل و متجلی شده‌اند. سیر از صورت به معنا، از کثرت به وحدت، از محسوس به معقول، از تأمین نیازهای مادی تا زمینه‌سازی برای سیر تکامل آگاهانه و اختیاری و متعالی انسان‌ها را در این هنر بی‌بدیل می‌توان ملاحظه و اثبات نمود. خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَ الْأَرْضَ وَ مَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ذَلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا» (ترجمه: ما آسمان و زمین و آنچه را میان آن‌هاست بی‌پهوده نیافریدیم. این گمان کافران است). و در جایی دیگر می‌فرماید: «سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَ فِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ» (ترجمه: به‌زودی نشانه‌های خودمان را در اطراف جهان و در درون جانشان به آن‌ها نشان می‌دهیم تا برای آنان آشکار گردد که او حق است. آیا کافی نیست که پروردگارت بر همه چیز شاهد و گواه است؟). بنابراین محققین می‌توانند در عمل، با استناد به ابعاد متنوع هنری و صنعتی و حسی و مفهومی معماری آفرینش، نتایج تحقیق خودشان را مستند و اثبات نمایند.

زمانی و مکانی معتبرند. البته از پیامبران الهی و معصومین به‌دلایل مختلف، برخلاف گفتار و اشعار، آثار زیادی در حوزه معماری ثبت و ضبط نشده است؛ اما در قرآن به آثار آن‌ها نظیر ساختن خانه کعبه توسط حضرت آدم(ع) با الهام الهی اشاره شده است. شاکله خانه کعبه عالی‌ترین فضای مناسب برای سیر در انفس و تکامل عقلی و روحی انسان‌هاست و از این بُعد مناسب برای همه انسان‌ها تلقی شده است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ» (ترجمه: همانا اولین خانه‌ای که برای انسان‌ها طراحی شده است، در مکه قرار دارد. فرخنده است برای همه انسان‌ها و عامل هدایت و مایه خیر و برکت است). در مجموعه بیت‌الله الحرام و در مقابل خانه کعبه که نماد تولد انسان کامل یعنی حضرت علی(ع) و نماد فضای مناسب برای تکامل عقلانی و روحانی همه انسان‌هاست، سنگ‌واره‌های سه‌گانه یعنی جمرات وجود دارند که نماد ظهور شیطان و بت‌پرستی‌اند. خانه کعبه انسان را برای خودسازی تکاملی به درون دعوت می‌نماید؛ ولی سنگ‌واره‌های صلب و توپر، انسان‌ها را منفعل و به تماشای خودشان دعوت می‌نمایند و باعث ازخودبیگانگی و مسخ انسان‌ها می‌شوند. بنابراین معصومین مصداق عالی‌ترین فضای مناسب برای خودسازی، یعنی شاکله خانه کعبه و نامناسب‌ترین شاکله، یعنی اصالت دادن مستقل به کالبد را که نوعی بت‌سازی و بت‌پرستی است، به‌صورت کامل نشان داده‌اند، یعنی شاکله بهترین اثر معماری و بدترین اثر معماری را برای انسان‌ها مطرح نموده‌اند. غیر از خانه کعبه، در زمان پیامبر خاتم(ص) مساجدی نظیر مسجد قبا و مسجدالنبی نیز طراحی و با نظارت و تأیید ایشان اجرا شده‌اند که اسناد آن نسبتاً موجودند. از بُعد معنوی و عقلانی و روحانی نیز منابع قرآنی و احادیث سرشار از تجربیات مثبت و منفی را در سرنوشت واقعی فردی و اجتماعی و تاریخی انسان‌ها در طول تاریخ ارائه نموده‌اند و می‌توان با استناد بر آن‌ها، نتایج تحقیق را اثبات نمود.

اثبات عملی و تجربی

(لهام از مصادیق طبیعی و مصنوعی با تفسیر، تأویل و تحلیل متن محور)

- ۱- با استناد به تجربیات شخصی
- ۲- با استناد به آثار اصیل
- ۳- با استناد به سنت معصومین
- ۴- با استناد به هنر و معماری آفرینش

تصویر ۱۰. اثبات نتایج تحقیق مبتنی بر مصادیق و آثار اصیل. منبع: نگارندگان.

۱۳. جمع‌بندی

▪ جمع‌بندی برای مخاطبین عام

مبتنی بر مستندات ارائه‌شده، اثبات شد که مکاتب بشری نمی‌توانند عالم و آدم را به‌صورت جامع و مانع تبیین و تشریح نمایند؛ زیرا منبع و ابزار ادراکی بالفعل آن‌ها در تحقیق، مبتنی بر حواس پنج‌گانه و استقرای عقلی است. این منابع و ابزار فقط می‌توانند علل مادی و صوری پدیده‌ها را تحقیق و چگونگی روابط آن‌ها را تبیین نمایند، اما از تبیین فاعل اصلی و علت غایی پدیدارها عاجزند. درحالی‌که انسان‌ها غیر از نیازهای مادی حسی-غریزی، نیازهای بسیار مهم عقلانی و روحانی نیز دارند که وجه ممیز آن‌ها از سایر موجودات و حیوانات است. تحقیق و پاسخ به این نیازهای معنوی و انفسی تنها راه تکامل آگاهانه، اختیاری، متعالی و ضامن صیروت وجودی و جاودانه آن‌هاست. روش تحقیق جزءنگر و حسی و غریزی انسان‌ها را در مقام حیوانات مطرح و متوقف می‌نماید، آن‌چنان‌که جاهلیت مدرن در فرهنگ غربی، انسان‌ها را دچار ازخودبیگانگی، یأس، افسردگی و خودکشی نموده است و می‌نماید. تنها راه نجات بشر امروز و آینده مراجعه به مکتب الهی اسلام است که بدون نقص و بدون تحریف است و منبع اصلی آن یعنی قرآن و تفاسیر و مراجع معصوم و خطاناپذیر آن حاضر و ناظرند. اتخاذ روش کل‌نگر و همه‌جانبه‌نگر اسلامی که منابع، ابزار، روش‌ها

و مصادیق الهام‌بخش آن راهنمای جامع و کاملی‌اند، می‌توانند راهگشای تحقیقات واقعی و حقیقی و راهگشای هدایت و صیروت تکاملی و جاودانه و حیات طیبه انسان‌ها از دایره تنگ و محدود حیات دنیوی و حیوانی باشند. برای مقابله بنیانی و زیربنایی با جاهلیت مدرن و شبیخون فرهنگی غرب هیچ راهی جز اتخاذ روش تحقیق کل‌نگر و همه‌جانبه‌نگر اسلامی به‌خصوص درمجموع علوم انسانی و مباحث میان‌دانشی نظیر رشته‌های هنری و معماری و شهرسازی وجود ندارد.

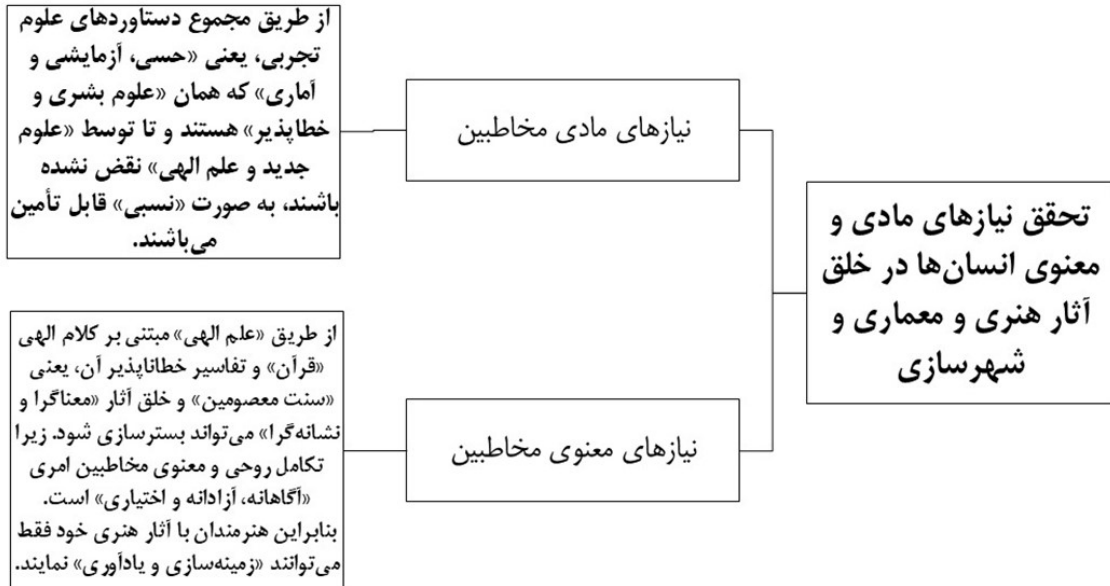
نگارنده نخست در نظریه‌ای با عنوان نسبت اسلام با فرایندهای انسانی اثبات نموده است که فرایندهای انسانی، پنج مرحله کلی دارد، شامل ایده، انگیزه، روش، پدیده و تأثیر آن بر مخاطبین. مکتب اسلام به‌صورت مستقیم منابع و مبانی سه مرحله اول را در قالب موضوعات سه‌گانه اعتقادات و اخلاق و احکام ارائه و تضمین نموده است که با عنوان تخصصی معماری و هنر، این سه عرصه را زیبایی‌شناسی، فلسفه، حکمت هنر و اصول سبک‌های هنری می‌نامیم و از طریق منابع و مبانی این سه مرحله، با آثار و مصادیقی که توسط خبرگان تخصصی و معصومین و هنر و معماری آفرینش مشاهده می‌شوند، قابلیت ارزیابی و نقد دارند.

جدول ۱. ابزار، روش، موضوع و نتایج تحقیق در روش کل‌نگر اسلامی. منبع: نگارندگان.

ابزار تحقیق	شیوه تحقیق	موضوع تحقیق	حاصل تحقیق
حواس پنج‌گانه + عقل استقرایی	آزمایش مکرر حسی + استدلال استقرایی عقلی	شناخت کالبد طبیعت «چگونگی‌ها» + کالبد انسان «چگونگی‌ها» «علل مادی و صوری طبیعت»	بهره برداری از اجزاء و عناصر طبیعت + بهره‌برداری از خواص فیزیکی و شیمیایی طبیعت «مجموع دستاوردهای علوم تجربی و مهندسی»
عقل استدلالی + عقل قیاسی «پیامبر درونی»	استدلال منطقی + هنجارهای قیاسی «ارزش‌های اخلاقی»	شناخت علل چهارگانه هستی (فاعلی، مادی، صوری و غایی) + شناخت اهداف خلقت «چرایی‌ها» + شناخت اهداف خلقت انسان	معرفت‌های فلسفی از آفرینش هستی معرفت‌های فطری و مفهومی از آفرینش انسان‌ها ایجاد مکاتب بشری و ادیان درباره جهان هستی «ایمان فلسفی»
قلب، دل یا روح یا جان «فطرت و روح الهی انسان‌ها» (عرفان کسبی)	سیر و سلوک معنوی، تقوا و تزکیه روحی (من به سوی خدا)	شناخت استعدادهای روحی انسان + شناخت سیر تکاملی و اختیاری انسان‌ها	بهره‌برداری از استعدادهای تکاملی، تعالی‌بخش و اختیاری انسان‌ها کسب معرفت‌های حضوری، شهودی، بی‌واسطه و یقین‌آور «ایمان شهودی»
وحی الهامات ربوبی (عرفان تفضلی)	از طریق رویاهای صادق، الهامات صوتی، تصویری، ولایی و غیره (خدا به سوی من)	کشف امدادهای غیبی رابطه مستقیم با سلسله ولایت الهی درک واقعی شب‌های قدر	بهره‌برداری از امدادهای غیبی در جهت شناخت صحیح و حقیقی موضوعات و عمل مناسب و مطلوب آن‌ها «والذین جَاهِدُوا فِينَا لَنَهْدِيَهُمْ سُبُلَنَا»

انسان‌ها را نیز می‌توانند از طریق علم الهی یعنی قرآن و سنت معصومین و مفاهیم تبیین‌شده در فرهنگ اسلامی یعنی زیبایی‌شناسی، فلسفه، حکمت هنر و راه‌حل‌ها و اصول اجتهادی در سبک هنری از منظر اسلام را با خلق آثار معناگرا و نشانه‌گرا بسترسازی نمایند.

▪ جمع‌بندی و بهره‌برداری برای مخاطبین خاص در رشته‌های هنری و معماری و شهرسازی محققین و هنرمندان رشته‌های فوق در خلق آثار خودشان می‌توانند مجموع نیازهای مادی مخاطبین را از طریق علوم تجربی و بشری تا نقض نشده‌اند، به صورت نسبی تأمین نمایند. مجموع نیازهای معنوی و تکاملی و اختیاری

تصویر ۱۱. تحقق نیازهای مادی و معنوی انسان‌ها در خلق آثار هنری و معماری و شهرسازی. منبع: نگارندگان.

پی‌نوشت

عقله را گوشت پاره و باز آن گوشت را استخوان ساختم و سپس بر استخوانها گوشت پوشانیدیم (و بیکری کامل کردیم) پس از آن (به دمیدن روح پاک مجرد) خلقتی دیگرش انشا نمودیم؛ آفرین بر (قدرت کامل) خدای که بهترین آفرینندگان است. (۱۴)

۹. الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ... ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ. سورة سجده، آيات ۷ و ۹. «فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي»، سورة ص آية ۷۲.

۱۰. سورة بقره، آيات ۱ تا ۵: ۱ ذَلِكُمْ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۲ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۳ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۴ أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۵ - ترجمه: این کتاب، که هیچ تردیدی در آن [روا] نیست راهبر پرهیزگاران است. همانان که به غیب ایمان می‌آورند و نماز را بر پا می‌دارند و از آنچه به آنها روزی داده ایم، انفاق می‌کنند. و همانان که به آنچه به سوی تو فرو فرستاده شده و آنچه پیش از تو [بر پیامبران پیشین] نازل شده، ایمان دارند و آنان به آخرت یقین دارند. آنانند که بر هدایتی از جانب پروردگارشانند و آنان همان رستگارانند.

۱. امید است اساتید محترم دانشگاه‌ها در این فرصت تاریخی و در مقابله با تهاجم فرهنگی و استکبار جهانی و صهیونیستی، رسالت تاریخی خود را به شایستگی تشخیص و روش تحقیق (کل‌نگر و همه‌جانبه‌نگر اسلامی) را به دانشجویان عزیز آموزش دهند و از آن‌ها مطالبه نمایند.

۲. نقره‌کار، ۱۴۰۱، صفحه ۶۴ و ۶۵.

۳. خسروپناه (۱۳۸۹)، نظریه علم دینی از آیت‌الله جوادی آملی، فصلنامه اسراء، شماره ۲.

۴. سورة اعراف، آية ۱۷۹.

۵. سورة اسراء، آية ۸۵.

۶. سورة بقره، آية ۱۵۶: الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ. - ترجمه: همان کسانی که چون بلا و آسیبی به آنان رسد گویند: ما مملوک خداییم و یقیناً به سوی او بازمی‌گردیم.

۷. سورة نساء، آية ۵۹.

۸. سورة مؤمنون، آية ۱۴: «ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَرَأَكُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ» - ترجمه: آن‌گاه نطفه را علقه و

علی نفرمود خدا رحمت کند کسی را که بداند از چه؟ و در چه؟ و از چه؟ اگر چنین می‌گفت، می‌گفتیم مقصود این است که از چه آفریده شده‌ایم؟ از خاک. در چه خواهیم رفت؟ در خاک. باز از چه برمی‌خیزیم؟ از خاک. اگر چنین گفته بود، اشاره‌ای بود به این آیه قرآن که: «منها خلقناکم و فیها نعیدکم و منها نخرجکم تارثاً اخی». ترجمه: شما را از زمین آفریده‌ایم و به زمین باز می‌گردانیم و از زمین بار دیگر بیرون می‌آوریم. اما سخن علی در اینجا ناظر به آیات دیگری از قرآن است و مفهوم بالاتری دارد و آن اینکه از چه جهانی آمده‌ایم؟ در چه جهانی هستیم؟ به سوی چه جهانی می‌رویم؟ دنیا و آخرت نیز مانند غیب و شهادت، از نظر جهان بینی اسلامی دو مفهوم مطلق‌اند نه نسبی، و به تعبیر قرآن هر کدام نشئه‌ای جداگانه هستند. آنچه نسبی است کار دنیایی و کار آخرتی است، یعنی یک کار اگر به منظور نفس پرستی باشد کار دنیایی است و احیاناً همان کار اگر برای خدا و در راه رضای خدا باشد کار آخرتی است. (مطهری)

۱۹. . سوره ص، آیه ۷۲.
۲۰. «فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَا تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا». روش و اصول خدا را هرگز می‌توان خواهی یافت و روش و اصول حق (و سنت الهی) را هرگز تغییرپذیر نخواهی یافت. سوره فاطر، آیه ۴۳.
۲۱. . مجلسی، محمدباقر (۱۹۸۳)، بحارالانوار، جلد ۹۷، صفحه ۱.
۲۲. . کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، جلد ۱، صفحه ۱۱.
۲۳. . سوره بقره، آیه ۲.
۲۴. . سوره بقره، آیه ۳.
۲۵. . ابن بابویه، محمد بن علی (بدون تاریخ)، عیون أخبار الرضا علیه السلام، تصحیح مهدی لاجوردی، جلد ۲، صفحه ۶۹.
۲۶. . سوره طلاق، آیه ۳.
۲۷. . سوره آل عمران، آیه ۹۶.
۲۸. . عنده صلی الله علیه و آله: «إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ» از رسول الله (ص) نقل شده است که فرمود خداوند زیباست و زیبایی را دوست دارد.
۲۹. . سوره ص، آیه ۲۷.
۳۰. . سوره فصلت، آیه ۵۳.
۳۱. . نظریه‌ای با عنوان «سلام» که طی آن نسبت اسلام با فرایندهای پنج مرحله‌ای انسان تبیین شده است. این نظریه در کرسی نظریه‌پردازی شورای عالی انقلاب فرهنگی مطرح و تأیید شده است (۱۳۹۶). همچنین بنگرید: نقره‌کار، عبدالحمید (۱۳۹۵)، نسبت اسلام با فرایندهای انسانی: فرانظریه سلام (SALAM) طرح مدلی (بنیادی- کاربردی) در (ساختار، منابع، مبانی و ارزیابی) آثار هنری، معماری و شهرسازی از منظر اسلامی (راهبردها، راهکارها، راه‌حل‌ها و نقد فرایندهای انسانی). مجله پژوهش‌های معماری اسلامی. دوره ۴. شماره ۳. صفحات ۴ تا ۲۱.

۱۱. . روایت امام صادق (علیه السلام): لَا جَبْرَ وَلَا تَفْوِیضَ وَ لَكِنْ أَمْرٌ بَيْنَ أَمْرَيْنِ قَالَ قُلْتُ وَ مَا أَمْرٌ بَيْنَ أَمْرَيْنِ قَالَ مَثَلُ ذَلِكَ رَجُلٌ رَأَيْتُهُ عَلَى مَعْصِيَةٍ فَتَهَيَّبْتُهُ فَلَمْ يَنْتَهَ فَبَدَأْتُ فَفَعَلَ تِلْكَ الْمَعْصِيَةَ فَلَيْسَ حَيْثُ لَمْ يَقْبَلْ مِنْكَ فَتَرَكَتُهُ كُنْتَ أَنْتَ الَّذِي أَمَرْتَهُ بِالْمَعْصِيَةِ. - ترجمه: امام صادق علیه السلام فرمود: نه جبر درست است و نه تفویض بلکه امری است میان این دو امر، راوی گوید: گفتیم امر میان دو امر چیست؟ فرمود مثلش اینست که مردی را مشغول گناه بینی و او را نهی کنی او نپذیرد و تو او را رها کنی و او آن گناه را انجام دهد، پس چون او از تو نپذیرفته و تو او را رها کرده‌ای نباید گفت تو او را بگناه دستور داده‌ای. (الکافی-جلد ۱-ص ۱۶۰، ۱۴۰۳) «الامر بین الامرین» نخستین بار از امام علی (ع) و در پاسخ فردی نقل شده است که درباره معنای قدر پرسید، و ایشان با نفی جبر و تفویض از عبارت امر بین الامرین استفاده کرده است. از دیگر ائمه به‌ویژه امام صادق (ع) و امام رضا (ع) نیز احادیث فراوانی در دست است. از امام هادی (ع) رساله‌ای (نامه) مفصل در پاسخ به پرسش مردم اهواز درباره جبر و تفویض نقل شده است که در آن نامه امام هادی (ع) با ذکر آیات و روایات و تمثیلاتی جبر و تفویض را ابطال، و امر بین‌الامرین را اثبات کرده است. (جمعی از نویسندگان، ۱۴۰۳)
۱۲. . در الهیات مسیحی، بدون اعتقاد به نزول وحیانی انجیل‌های یاد شده و دیگر بخش‌های عهد جدید بر عیسی (علیه السلام)، نگارش مجموعه مذکور به دست انسان‌های عادی و پس از صعود مسیح (علیه السلام) پذیرفته شده است. انجیل چهارگانه با توجه به نام مؤلفان آن‌ها، به انجیل متا، انجیل مرقس، انجیل لوقا و انجیل یوحنا شهرت یافته است. به‌رغم پژوهش‌های وسیع انجام گرفته درباره تاریخ نگارش، هویت نویسندگان و درستی و پیوستگی سند آن‌ها، وحدت نظر قاطعی در این باره پیدا نیست! (انجیل‌های چهارگانه، ۱۴۰۳)
۱۳. . شیخ صدوق، محمد بن علی، «کمال الدین و تمام النعمه»، ص ۶۳-۶۴، ناشر: اسلامیة تهران، الطبعة الثانية، ۱۳۹۵ هـ.
۱۴. . سوره آل عمران، آیه ۱۹.
۱۵. . «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا». سوره احزاب، آیه ۳۳.
۱۶. . سوره حجر، آیه ۹: إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ. - ترجمه: بی تردید ما این قرآن را به تدریج نازل کرده ایم و قطعاً نگهبان آن خواهیم بود.
۱۷. . سوره احزاب، آیه ۳۳: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا». - ترجمه: خدا فقط می‌خواهد آلودگی را از شما خاندان [پیامبر] بزداید و شما را پاک و پاکیزه گرداند.
۱۸. . أمير المؤمنين عليه السلام حيث قال: رَحِمَ اللَّهُ امْرَأَةً أَعَدَّ لِنَفْسِهِ وَ اسْتَعَدَّ لِرِمْسِهِ وَ عَلِمَ مِنْ أَيْنَ وَ فِي أَيْنَ وَ إِلَى أَيْنَ. - (اميرالمؤمنين (ع)، ۱۴۰۳) شهید مطهری در کتاب «جهان بینی توحیدی» چنین می‌فرماید: جهان غیب جهانی است که از آنجا آمده‌ایم و جهان آخرت جهانی است که به آنجا می‌رویم. این است معنی سخن علی (ع) علیه السلام: «رحم الله امرء علم من أين و فی این و الی این؟» رحمت حق شامل حال کسی که بداند از کجا؟ در کجا؟ به کجا؟

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. انجیل‌های چهارگانه.
۳. خسروپناه، عبدالحسین و بابایی، قاسم. ۱۳۸۹. چیستی و گستره علم دینی از نظرگاه آیت الله جوادی آملی، حکمت اسرا ۲(۴): ۲۷-۴۸.
۴. شیخ صدوق، محمد بن علی. ۱۳۹۵ ق. کمال الدین و تمام النعمه، تهران: اسلامیه.
۵. شیخ صدوق، محمد بن علی. بدون تاریخ. عیون أخبار الرضا علیه السلام، تصحیح مهدی لاجوردی، جلد ۲. تهران: جهان.
۶. فیض کاشانی. ۱۴۰۶ ق. الوافی، جلد ۱، اصفهان: مکتبه الإمام أميرالمؤمنین علی (علیه السلام) العامه.
۷. کلینی، محمد بن یعقوب. ۱۳۶۳. الکافی، مصحح: علی اکبر غفاری، جلد ۱ و جلد ۶، تهران: دار الکتب الإسلامیه.
۸. مجلسی، محمدباقر. ۱۹۸۳. بحارالانوار، جلد ۹۷، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۹. مطهری، مرتضی. ۱۳۷۰. جهان بینی توحیدی: مقدمه‌ای بر جهان بینی اسلامی، تهران: صدرا.
۱۰. نقره کار، سلمان. ۱۴۰۰. چهل گام تا تدوین مکتب معماری اسلامی: در جست‌وجوی الگویی برای بهره‌مندی جامع از آموزه‌های حکمت اسلامی در معماری، مجله پژوهش‌های معماری اسلامی ۹(۴): ۱۲۳-۱۳۹.
۱۱. نقره کار، سلمان. ۱۴۰۳. کتاب رهپویی، راهنمایی و داوری پایان نامه معماری با دریافتی از حکمت اسلام، تهران: دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی.
۱۲. نقره کار، عبدالحمید. ۱۳۹۶. نظریه نسبت اسلام با فرایندهای انسانی (معماری و شهرسازی)، تهران: شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۱۳. نقره کار، عبدالحمید. ۱۴۰۰. حکمت اسلامی در خلق آثار هنری، معماری و شهرسازی، تهران: سروش.
۱۴. نقره کار، عبدالحمید. ۱۴۰۱. حکمت اسلامی در خلق آثار هنری، معماری و شهرسازی، چاپ دوم، تهران: سروش.

References

1. The Holy Quran.
2. The Four Gospels.
3. Al-Shaykh al-Saduq, Muhammad ibn 'Ali. undated. Uyoun Akhbar Al-Ridha (peace be upon him), Mahdi Lajvardi. Ed, Vol. 2. Tehran: Jahan.
4. Al-Shaykh al-Saduq, Muhammad ibn 'Ali. 1395 AH. Kamal al-din wa tamam al-ni'ma, 2nd ed, Tehran: Islamia, Tehran.
5. Fayz Kashani. 1406 AH. Al-Wafi, Vol. 1, Isfahan: Maktabat al-Imam Amir al-Mu'minin al-'Ammah (AS).
6. Khusrawpanah, Abd al-husayn and Babai, Qasim. 1389. The Nature and Scope of Religious Science in the View of Āyatullah Jawādī Āmulī, Asra Hikmat 2(4): 27-48.
7. Kulayni, Muhammad ibn Ya'qub. 1363. Al-Kafi, Ali Akbar Ghaffari. Ed, Vol.1 and Vol. 6, Tehran: Dar Al Kutub Al Islamiyah.
8. Majlisi, Muhammad Baqir. 1983. Bihar al-Anwar, Vol. 97 Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi.
9. Motahhari, Morteza. 1370. The World View of Tawhid: An Introduction to the Islamic Worldview, Tehran: Sadra.
10. Noghrekar, Abdul Hamid. 1396. The Theory of the Relationship of Islam with Human Processes (Architecture and Urban Planning), Tehran: Supreme Council of the Cultural Revolution.
11. Noghrekar, Abdul Hamid. 1400. Islamic Wisdom in Creating Works of Art, Architecture and Urban Planning, Tehran: Soroush.
12. Noghrekar, Abdul Hamid. 1401. Islamic Wisdom in Creating Works of Art, Architecture and Urban Planning, Second Edition, Tehran: Soroush.
13. Noghrekar, Salman. 1400. Forty steps to compile the "School of Islamic Architecture" - (In search of a model for the comprehensive benefit of the teachings "Islamic Wisdom" in "Architecture"), Researches in Islamic Architecture 9(4): 123-139.
14. Noghrekar, Salman. 1403. Guidance, Supervision and Review of the Dissertation, Tehran: Shahid Rajae Teacher Training University.
15. https://fa.wikishia.net/view/%D8%A7%D9%85%D8%B1_%D8%A8%DB%8C%D9%86_%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%85%D8%B1%DB%8C%D9%86

